

خلاصه وضعیت شاخص های کلان بخش کشاورزی و منابع طبیعی در سال های ۹۴-۱۳۹۱

و اهداف و راهبردهای برنامه ششم توسعه (۹۹-۱۳۹۵)

مقدمه

دستیابی به استقلال کشور از اهداف محوری انقلاب اسلامی است. این مهم بدون توجه به تامین مواد غذایی امری محال است و با عنایت به اینکه بخش کشاورزی و منابع طبیعی تامین کننده مواد غذایی کشور است لذا توجه به این بخش در حقیقت استقلال و امنیت و عزت سیاسی کشور را تضمین می نماید. امنیت غذایی دارای آنچنان اهمیتی است که امروزه به عنوان کالای عمومی تعریف گردیده و دولت ها موظف به تامین آن شده اند. سیاستمداران اذعان می دارند کشاورزی در فرایند توسعه نقش حیاتی داشته و عزم و اراده سیاسی و بسیج منابع برای توسعه این بخش را ضروری می دانند.

برای عبور از چالش های پیش رو و برون رفت از موانع موجود، تاکید بر اقتصاد و تولید دانش بنیان و ارتقای بهره وری و اتکا به منابع انسانی فرهیخته و استفاده از فناوری های نوین به عنوان اصل ترین عوامل ایجاد ثروت و خلق مقیّت رقابتی حایز اهمیت است.

۱- وضعیت و مهمترین چالش های کشاورزی در ابتدای دولت یازدهم

اتخاذ رویکرد واردات گرایی و افزایش بی رویه واردات، مشکلات متعددی برای تولید ایجاد نموده و موجب خروج ارز فراوان از کشور شده است به نحوی که کسری تراز تجاری بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۱ به بیش از ۸ میلیارد دلار رسید. کمبود سرمایه گذاری علت اساسی ضعف کشاورزی کشور است. علیرغم افزایش درآمدهای نفتی در سالهای برنامه چهارم و دو سال اول برنامه پنجم سهم سرمایه گذاری در بخش کشاورزی افزایش نیافت.

عدم اطمینان کافی در تامین امنیت غذایی کشور و پایین بودن ضریب خودکفایی بویژه در محصولات اساسی و راهبردی و وابستگی شدید به نهاده های وارداتی، پایین بودن بهره وری منابع و عوامل تولید، محدودیت منابع آبی کشور و افت کمی و کیفی آن، عدم حاکمیت مدیریت تقاضای آب کشاورزی، عدم توجه لازم و کافی به فناوری های نوین بویژه در تولید بذور هیبرید، نشاء، نهال های استاندارد و همچنین کودهای زیستی، ناهماهنگی سیاست های کلان و بخشی و ناهماهنگی به خصوص مدیریت بخش های آب و کشاورزی، رابطه مبادله نابرابر و ضعف قدرت انتقال افزایش هزینه به بازر و کامل نبودن زنجیره عرضه و نوسان شدید در بازار و نبود ساز و کارهای حمایتی مناسب و عدم وجود نهادهای توسعه ای مناسب، کافی و کارآمد در بخش، ضعف نظام آموزش، ترویج و پژوهش کاربردی و تقاضا محور و اثر بخش و کاربردی و ارتباط ناقص بین عناصر نظام دانش و اطلاعات از جمله چالش های عمده در زمان مورد اشاره بود.

۲- وضعیت شاخص های کلان بخش کشاورزی:

۲-۱- شاخص رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی

نقش و جایگاه بخش کشاورزی در اقتصاد ملی حایز اهمیت فراوان است. حتی در سال هایی که رشد کلیه بخش های اقتصادی کشور منفی بود این بخش با رشد مثبتی که داشت کمک شایان توجهی به اقتصاد ملی نمود هم اکنون نیز در فضای کسب و کار کشور مطابق گزارش بانک مرکزی، حدود یک سوم ارزش افزوده تولید شده کسب و کار در اقتصاد ملی مرتبط با این بخش می باشد.

جدول ۱: تراز تجاری محصولات کشاورزی (غذا) از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴ (هزار تن- میلیون دلار)

کل محصولات کشاورزی (غذا)						سال
تراز تجاری		صادرات		واردات		
ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	
-۸۱۱۴	-۱۷۵۶۱	۶۱۰۹	۴۴۶۳	۱۴۲۲۳	۲۲۰۲۴	۱۳۹۱
-۵۴۵۰	-۱۴۵۳۰	۵۳۵۱	۴۱۱۰	۱۳۴۲۳	۱۸۶۴۰	۱۳۹۲
-۵۴۵۰	-۱۷۲۵۲	۶۷۷۱	۵۵۲۹	۱۲۲۲۱	۲۲۷۸۱	۱۳۹۳
-۲۴۹۱	----	۶۴۳۰	----	۸۹۲۱	----	پیش بینی ۱۳۹۴

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

* شایان ذکر است بخشی از افزایش واردات در سال ۱۳۹۳ وفق دستور رییس جمهور محترم مبنی بر افزایش ذخایر راهبردی از سه ماه به شش ماه بوده است.

۳- اهداف و راهبردهای برنامه ششم توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی:

بخش کشاورزی و منابع طبیعی با ابتناء به سیاست های کلی کشاورزی، منابع طبیعی و مأموریت های اختصاصی بخش در ایجاد امنیت غذایی در کشور در راستای سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی و با اتکالی به ظرفیت های بالقوه از قابلیت های فراوانی در ایفای نقشی بی بدیل در اقتصاد ملی برخوردار می باشد به گونه ای که هم اکنون سهم ارزش افزوده کسب و کار بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی بیش از یک سوم ارزش افزوده تولید شده در کشور می باشد. با وجود شرایط ویژه ای که اقتصاد کشور با آن مواجه می باشد این بخش قادر است در افق چشم انداز؛ تراز تجاری غذا را در کشور مثبت نماید. لذا برای افق برنامه ششم؛ حفاظت و بهره برداری بهینه از منابع پایه، منابع طبیعی و بسترهای تولیدی در چارچوب توسعه پایدار، هدف گذاری و ارتقای ضریب خود اتکایی در محصولات اساسی و حمایت از توسعه صادرات دارای مزیت به ویژه محصولات باغبانی از طریق ارتقای بهره وری در تمامی عوامل و نهاده های تولید و به طور خاص؛ نهاده آب را پیگیری خواهد نمود.

راهبردهای اساسی بخش کشاورزی و منابع طبیعی در بستر ارتقای بهره وری آب و خاک، متمرکز به ارتقای امنیت غذایی، سلامت و غنی سازی محصولات گیاهی و حیوانی، توسعه صادرات و مدیریت بازار، توسعه صنایع کشاورزی و زنجیره های عرضه با دانش بنیان ساختن کشاورزی و توانمند سازی منابع انسانی و نوسازی ساختار تحقیق، آموزش و ترویج طی سال های برنامه ششم در دستور کار قرار دارد.

جدول ۲: اهداف کمی زیر بخش زراعت در برنامه ششم (هزار تن)

هدف کمی	وضعیت در پایان سال ۱۳۹۴	سال افق برنامه ششم ۱۳۹۹	میزان خود اتکایی در سال افق (درصد)
گندم	۱۱۵۰۲	۱۴۵۰۰	۱۰۰
جو	۳۲۵۵	۴۰۰۰	۷۸
برنج	۱۸۰۰	۲۰۰۰	۷۰
ذرت دانه ای	۱۶۰۰	۳۰۰۰	۴۵
چغندر قند	۵۵۰۰	۱۰۲۰۰	۱۰۰
نیشکر	۷۳۰۰	۷۵۰۰	
حبوبات	۶۱۴	۷۶۳	۱۰۰
پنبه	۱۹۱	۳۲۷	۷۶
کلزا	۴۶	۹۳۴	۴۲
سویا	۲۰۸	۳۳۱	
سایر دانه های روغنی	۱۰۴	۱۸۹	

* شایان ذکر است که در افق برنامه عمده وابستگی های کشور به واردات محصولات راهبردی و نهاده های اصلی از قبیل: ذرت و دانه های روغنی و برنج به لحاظ شرایط اقلیمی کشور و به ویژه محدودیت منابع آب می باشد.

جدول ۳: اهداف کمی بر حسب اهداف کلی زیر بخش باغبانی در برنامه ششم (میلیون تن)

هدف کمی	وضعیت در پایان سال ۱۳۹۴	سال افق برنامه ششم ۱۳۹۹
تولید محصولات باغبانی	۱۷،۳	۲۱،۹

* مزیت های نسبی در بخش باغبانی این امکان را برای کشور فراهم خواهد ساخت تا نسبت به افزایش رشد صادرات محصولات باغی طی سال های برنامه ششم با تامین امکانات و شناسایی بازارهای هدف، تراز تجاری غذایی کشور بهبود یابد.

جدول ۴: توسعه، اصلاح و بازسازی گلخانه ها در برنامه ششم توسعه (هکتار)

سال های برنامه ششم					وضعیت سال ۱۳۹۴	اهداف کلی / فرابخشی
۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵		
۶۴۸	۵۴۱	۴۵۴	۳۷۳	۲۶۹	---	اصلاح، بازسازی و نوسازی واحدهای گلخانه ای موجود
۴۶۰۰	۴۱۶۳	۳۲۶۳	۲۷۴۰	۲۰۰۰	*	احداث گلخانه های جدید

* تا سال ۱۳۹۴ با سرمایه گذاری های انجام شده در ایجاد محیط های کنترل شده مجموعاً ۱۰۳۱۱ هکتار گلخانه در کشور احداث شده است. بر اساس پیش بینی های انجام شده در توسعه گلخانه ها برآورد می شود در سال افق برنامه ششم مجموعاً ۱۶۷۶۶ هکتار به سطح کل گلخانه های کشور اضافه شده و مجموعاً سطح گلخانه ها به ۲۷۰۷۷ هکتار برسد.

جدول ۵: اهداف کمی زیر بخش دام و طیور در برنامه ششم (هزار تن)

هدف کمی	وضعیت در پایان سال ۱۳۹۴	سال افق برنامه ششم ۱۳۹۹	میزان خود اتکایی در افق برنامه ششم (درصد)
گوشت طیور	۲۱۶۰	۲۴۹۷	۱۰۰
گوشت قرمز	۸۰۱	۸۹۹	
تخم مرغ	۹۱۶	۱۱۰۳	
شیر خام	۹۱۴۰	۱۱۸۹۰	

* ظرفیت های تولید در بخش طیور نشان می دهد که صنعت طیور کشور در حال حاضر با قابلیت تولید تا سطح ۳ میلیون تن گوشت مرغ را خواهد داشت که در صورت فراهم شدن بازار های صادراتی هدف می توان نسبت به افزایش صادرات مازاد بر نیاز داخلی نیز از تولیدات کشور با ایجاد ارزش افزوده بهره برداری نمود. شایان ذکر است در حال حاضر بر اساس سرمایه گذاری های انجام شده در صنعت طیور و لبنیات کشور حدود ۸۰۰ میلیون دلار سالانه انواع محصولات لبنی، گوشت، مرغ و تخم مرغ به کشورهای مختلف صادرات انجام شود.

جدول ۶: اهداف کمی زیر بخش شیلات و آبزیان در برنامه ششم (هزار تن)

هدف کمی	وضعیت در پایان سال ۱۳۹۴	سال افق برنامه ششم
صید (شمال و جنوب)	۵۹۵	۷۰۰
آبزی پروری	۴۳۰	۸۱۱
(صید و آبزی پروری)	۱۰۲۵	۱۵۱۱
توسعه صادرات محصولات شیلاتی	---	۱۶۵

* سرمایه گذاری انجام شده در آبزی پروری به ویژه در پرورش میگو این امکان را برای کشور فراهم نموده است که در سال افق بالغ بر ۱۶۵ هزار تن انواع محصولات شیلاتی به بازارهای هدف صادرات انجام پذیرد.

جدول شماره ۷: اهداف کمی پروژه پرورش ماهی در قفس های دریایی شرح هدف کمی (تن)

شرح	برآورد عملکرد سال ۱۳۹۴	اهداف ۵ ساله				
		۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹
تولید ماهی در قفس	۴۰۰۰	۲۰۰۰۰	۵۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۵۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰

جدول ۸: اهداف کمی زیر بخش آب و خاک در برنامه ششم (هکتار)

هدف کمی	وضعیت در پایان سال	جمع برنامه ششم	سطح کل کشور در پایان برنامه ششم
توسعه سامانه های نوین آبیاری	۱۵۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰۰	۳۵۰۰۰۰۰۰
شبکه های آبیاری و زهکشی خوزستان، استان های غربی و دشت زابل	۱۶۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰	۱۱۶۰۰۰۰

* شایان ذکر است، با حمایت های دولت تا کنون در سطح ۱۵ میلیون هکتار از اراضی کشور تحت پوشش سامانه های نوین آبیاری قرار گرفته است. پیش بینی می شود با انجام سالانه ۴۰۰ هزار هکتار طی سال های برنامه ششم که جمعا ۲ میلیون هکتار خواهد شد در سال پایان برنامه مجموع اراضی تحت پوشش آبیاری در کشور به حدود ۳۵ میلیون هکتار افزایش یابد.

همچنین با عنایت به توجه ویژه دولت به بهره برداری مناسب از اراضی مستعد استان های خوزستان و مناطق غرب و ... پیش بینی شده است علاوه بر ۱۶۰ هزار هکتار از اراضی فوق که به شبکه های آبیاری و زهکشی مجهز شده اند در طول برنامه یک میلیون هکتار نیز به آن اضافه و در مجموع به ۱۱۶۰ هزار هکتار افزایش یابد.

جدول ۹: اهداف کمی بر حسب اهداف کلی زیر بخش منابع طبیعی در برنامه ششم (میلیون هکتار)

عنوان	سال های برنامه ششم					جمع
	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	
اجرای عملیات آبخیز داری	۲.۴	۲.۷	۳	۳.۳	۳.۶	۱۵

* اهمیت صیانت پایدار از منابع طبیعی موجب شده است تا به منظور تحقق این هدف مهم بخش کشاورزی نسبت به احیاء مراتع و بهره برداری بهینه از آن، توسعه و احیای رویشگاه های گیاهان دارویی و همچنین جنگل کاری و توسعه جنگل، توسعه زراعت چوب، مدیریت پایدار جنگل، تثبیت شنهای روان و مهار کانون های بحرانی فرسایش بادی نسبت به اجرای طرح های حفظ و صیانت و بهره برداری از این منابع اقدام نماید.

۴- الزامات تحقق اهداف برنامه:

با عنایت به مشکلات ساختاری، محدودیت های اقلیمی و خشکسالی های مستمر کشور، کمبود منابع و سرمایه گذاری های لازم در بخش کشاورزی، تحقق اهداف بخش کشاورزی و منابع طبیعی ایجاب می نماید دولت نسبت به تامین منابع مالی لازم برای صیانت از منابع پایه اقدام بایسته را معمول داشته و به منظور حمایت از توسعه سرمایه گذاری توسط بهره برداران جهت به کار گیری فن آوری های نوین، دانش بنیان کردن تولید و ارتقای دانش و مهارت های فنی بهره برداران در این بخش، اقدامات اساسی حمایتی را با هدف افزایش بهره وری از منابع پایه معمول دارد.

جدول ۱۰: متوسط نرخ شدن بخش کشاورزی به قیمت سال ۱۳۸۳ (درصد)

شرح	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴*	پیش بینی برنامه ششم
درصد	۴.۷	۳.۸	۴.۷	۵

* ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. سال ۱۳۹۴ برآورد شده است.

۲-۲- شاخص های تولید

با تدبیر و حمایت های دولت یازدهم و با رویکرد توجه به تولید در داخل و اقدامات انجام شده نظیر تامین به موقع خدمات و نهاده ها و جلب اعتماد کشاورزان و مشارکت بهره برداران میزان تولید کل محصولات کشاورزی بالغ بر ۲۰ میلیون تن افزایش یافته.

جدول ۱۲: میزان تولیدات کشاورزی طی سال های ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۴ (واحد: میلیون تن)

شرح	۱۳۹۱ (آخرین سال دولت دهم)	۱۳۹۲	۱۳۹۳	برآورد ۱۳۹۴
تولیدات زراعی	۶۴	۶۸	۷۴	۸۱
تولیدات باغی	۱۵	۱۶	۱۶.۵	۱۷
تولیدات دام و طیور	۱۱	۱۲	۱۲.۵	۱۳
تولیدات شیلات	۰.۷	۰.۹	۰.۹۵	۱
کل تولیدات کشاورزی	۹۱	۹۷	۱۰۴	۱۱۲

۲-۳- خرید تضمینی گندم و تامین ماشین آلات

دولت یازدهم با اعلام به موقع قیمت تضمینی موجب افزایش تولید گندم به عنوان اصلی ترین محصول راهبردی کشور شد. به گونه ای که با افزایش تولید، خرید تضمینی گندم از ۲.۲ میلیون تن در سال ۹۱ به بیش از ۸ میلیون تن در سال ۹۴ افزایش یافت.

جدول ۱۳: خرید تضمینی گندم از ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴ (واحد: میلیون تن)

شرح	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
گندم	۲.۲	۴.۸	۶.۷	۸.۰۵

* به منظور حمایت از تولید، دولت اقدام به ایجاد یک خط اعتباری جهت تامین ماشین آلات و ادوات از جمله تراکتور و کمباین نمود. چنانچه در جدول شماره ۴ مشاهده می شود در سال های ۹۲ و ۱۳۹۳ بیش از ۳۶ هزار دستگاه انواع تراکتور و کمباین بین بهره برداران توزیع شده است.

جدول ۱۴: تعداد تراکتور و کمباین توزیع شده از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۱ (واحد: دستگاه)

شرح شاخص	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
تراکتور توزیع شده	۷۵۳۱	۱۱۷۴۴	۱۵۳۴۵
کمباین غلات توزیع شده	۱۳۴	۳۶۰	۴۲۷

۴-۲- شاخص موجود و ذخایر راهبردی

میزان موجودی ذخایر در ابتدای سال ۱۳۹۲ کاهش چشمگیری یافت و عدم توجه به اهمیت و ضرورت حفظ ذخایر باعث شد که وضعیت آن در ابتدای سال ۱۳۹۳ نیز شکننده باشد. دولت یازدهم به منظور ایجاد ذخایر راهبردی اقدامات لازم را معمول نمود دارد به گونه ای که در ابتدای سال ۹۴ کشور واجد ذخایر راهبردی به حد کفایت گردید.

جدول ۱۵: موجودی اول سال خایر راهبردی متعلق به دولت در سال های ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۴ (هزار تن)

عنوان	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
گندم	۱۸۶۵	۱۰۶۹	۴۹۶۶
برنج	۶۶	۲۷۳	۲۴۳
روغن	۲۴۲	۳۹۷	۴۳۲
شکر	۴۴۰	۶۰۶	۶۶۶
مرغ	۴۲	۷۶	۹۳

۵-۲- شاخص های بازرگانی و تراز تجاری بخش کشاورزی

جدول ۱۶: میزان صادرات محصولات کشاورزی/غذا (میلیون دلار)

عنوان	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	پیش بینی ۱۳۹۴
کل صادرات بخش کشاورزی	۶۱۰۹	۵۳۵۱	۶۷۷۱	۶۷۳۰

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی

جدول ۱۷: میزان واردات محصولات کشاورزی/غذا (میلیون دلار)

عنوان	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	پیش بینی ۱۳۹۴
کل واردات بخش کشاورزی	۱۴۲۲۳	۱۳۴۲۳	۱۲۲۲۱	۸۹۲۱

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی